

Flyktingar fick fristad på Kumla herrgård

Den 27 januari uppmärksammas den internationella minnesdagen för Förintelsens offer. Tusentals judiska flyktingar kom till Sverige efter andra världskriget och en liten grupp fann en fristad på Kumla herrgård i Tyresö.

Bild: Judiska flyktingar boende på Kumla herrgård på slutet av 1940-talet. Fotograf okänd.

Den 27 januari samlas människor över hela världen i manifestationer för att minnas förintelsen, en fruktansvärd del av historien då nära sex miljoner miste sina liv i nazisternas folk mord. Judar, polacker, romer, homosexuella och funktionsnedsatta blev förföljda, satta i arbetsläger och mördade. Dagen uppmärksammas även för att påminna om vad som kan hända om debatten om demokrati och mänskliga rättigheter inte hålls vid liv. Den 27 januari var det 77 år sedan fångarna i förintelselägret Auschwitz-Birkenau befriades.

Många överlevande kom till Sverige

I samband med krigsslutet kom tusentals av de överlevande judarna till Sverige. Traumatiserade och sjuka människor fick plats på sanatorier och i flyktingförläggningar runt om i landet. En liten grupp av dessa hamnade i Tyresö, och bodde mellan 1946-1949 i ett kollektiv på Kumla herrgård. Flyktingarna var medlemmar i det judiska socialistiska arbetarpartiet Bund. De fick hjälp med visum och att hitta ett gemensamt boende genom Paul Olberg, som var Sveriges representant för Jewish Labour Committee.

Edas familj flydde från förföljelse och arbetsläger

Eda Rak var en av dem som bodde på Kumla herrgård under den här tiden. Hennes föräldrar var av judisk härkomst och bodde i Warszawa då Polen invaderades av Tyskland 1939. Med en illavarslande föraning om vad som skulle komma flydde de österut, där de blev tillfångatagna och satta i sibiriskt arbetsläger. Efter krigsslutet återvände de till Polen, där Eda föddes 1945. Alldeles för många vänner och släktingar var döda och det var inte tryggt att stanna i Polen. Tack vare Paul Olberg kom de till Sverige och så småningom Kumla herrgård. Att komma till Sverige var som Eda beskriver ”not just a choice, it was a blessing”. Sverige var ett socialdemokratiskt styrt land, vilket överensstämde med Edas föräldrars politiska övertygelse. Det var relativt opåverkat av kriget och där fanns möjlighet till ro och återhämtning.

Lycklig barndom på Kumla herrgård

Flyktingarna som kom till Kumla var krigsdrabbade; de hade förföljts, suttit i arbets- eller koncentrationsläger. Flera av dem var så kallade ghetto-änkor efter män som stupat under upproret i Warszawas ghetto 1943. Trots att kollektivets vuxna måste ha känt både vemod och ångest av sina minnen och förluster, minns Eda Rak sina tidiga barndomsår från Kumla herrgård som en magisk tid. Fastän hon då var ett litet barn, minns hon det stora huset, vänliga grannar och dagar fyllda med fri och lycklig lek i de lantliga och gröna omgivningarna i Trollbäcken.

Bild: Barn boende på Kumla och grannbarn i sandlådan. Eda Rak längst till höger i bild. Fotograf okänd.

Slitna hus med plats för många

Vad var Kumla herrgård för plats under den här tiden? Byggnaderna var nog vid det här laget ganska slitna. Under tidigt 1940-tal fanns det en tvättmedelsfabrik i herrgården. Under andra världskriget fungerade gården som förläggning för familjer som flydde från Norge under den tyska ockupationen, för att sedan bli hem för judiska flyktingar efter kriget. Och även om husen var eftersatta fanns det gott om plats för familjerna som bodde där, med egna rum, gemensamt kök och vardagsrum. Även efter att de judiska flyktingarna lämnat Tyresö fungerade Kumla herrgård som flyktingbostad, 1954 förvärvades gården av Lutherstiftelsen som ordnade hemvist för baltiska flyktingar.

Bild: Del av Kumla herrgård så som det antagligen såg ut även under slutet av 1940-talet. Bild från 1952. Fotograf: Peter Myhr.

Livet i det judiska kollektivet i Kumla herrgård

De som bodde i det judiska kollektivet under slutet av 40-talet pratade främst jiddisch och polska sinsemellan. De vuxna männen arbetade i Stockholm, med tillverknings- och klädindustrin. Det var också de som i första hand kom i kontakt med svenskar och lärde sig det svenska språket. Även ett par av de äldsta barnen, som var gamla nog att gå i skolan, lärde sig svenska och kunde fungera som översättare vid behov. I övrigt levde gruppen ganska avskilt i det då lantliga Trollbäcken. Kvinnorna delade på hushållssysslorna i kollektivet. Eda beskriver hur de överlevande hade olika status, beroende på vad de fått utstå under kriget. De så kallade ghetto-änkorna, vars män betraktades som hjältar, behövde till exempel göra färre sysslor än de andra. Men trots sina traumatiska upplevelser

levde de boende på Kumla ett rikt liv, de höll konserter, teater och hade politiska diskussioner i det gemensamma vardagsrummet.

Bild: Kalas på Kumla. Eda längst fram till höger.

Vännerna splittras men förblir nära

Efter några år splittrades kollektivet i Kumla. Den nyvunna friheten till trots visste Edas föräldrar och deras vänner att tiden i Sverige endast var en övergångsperiod. De var rädda för förtryck och ville komma långt bort från Europa. Edas föräldrar lyckades få visum till USA, flera av deras vänner sökte sig till Kanada, Australien eller Sydamerika. 1950 flyttade Eda med sina föräldrar till New York, och där bor hon än idag, 76 år gammal. Trots att de sedan länge bor på olika platser i världen har Eda nära kontakt med de barn hon lekte med på Kumla herrgård för mer än sjuttio år sedan, och betraktar dem som familj. Edas liv har präglats både av hennes föräldrars traumatiska historia och av egna minnen av frihet och en lycklig barndom i Sverige. 2013 återvände hon till Tyresö för att besöka den plats hon har så ljusa hågkomster av.

Stort tack till Eda Rak, som delade sin berättelse, och Håkan Blomqvist som förmedlade kontakten och delade med sig av sina stora kunskaper om den judiska arbetarrörelsen.

Sidan publicerad av: [Maria Harvig](#)

Senast uppdaterad: 27 januari 2022